

KARS SÖZEL HİKÂYECİLİĞİNİN İCRA ORTAMLARI

M. Mete TAŞLIOVA*

Özet: *Âşık ve amatör icracılardan derlediğimiz metinler üzerine kurulu bu çalışmada, icracıların, buldukları mekanlar ve mekana bağlı, icra biçimleri ele alınmıştır. Anadolu Türk sözlü geleneğinin, zengin kaynaklarından olan halk hikâyesi türü Kars yöresinde, günümüzde canlılığını yitirmiştir. Ancak, âşık ve amatör anlatıcılar, kendilerine dinleyici bulmakta zorlansalar da, farklılaşan icra ortamlarıyla birlikte varlık mücadelesi vermektedir.*

Anahtar kelimeler: *Sözel şiir, Kars hikâyecilik geleneği, Kars âşıkları, sözel hikâyecilik*

The Context Of Performance In Kars Oral Storytelling

Abstract: *In this study which is based on the texts that we collected from minstrels and amateur performers, the places where they live and their performance styles in relation to these places are examined. The specie of storytelling, which is the rich sources of Turkish oral tradition in Anatolia, has lost its dynamism in Kars. Although the minstrels and amateur tellers are coerced to find any audiences for themselves they struggle to exist by helping of performance forms, is getting different.*

Key words: *oral poetry, the tradition of storytelling of Kars, minstrels of Kars, oral storytelling*

1. HİKÂYE ANLATIM ORTAMLARI

1.1. Sözel Ortamlar <Aktif Ortamlar>

“Sözlü şiir” ve “sözlü nesir” halinde iki temel bölümden oluşan sözlü edebiyat geleneğinde; geleneksel tahkiye teknik ve üslûplarını kullanarak meydana gelen, birebir iletişim ortamlarında etkileşim yapısı içinde oluşan ürünlerin tamamı, sözlü gelenekte “halk nesri” ürünleri olarak adlandırılmaktadır. Ortak yaratma gücünün

* Dr., Hacettepe Üniversitesi.

ürünü olan halk nesri ürünleri (Bali 1982: 10-11; Çobanoğlu 2003a: 14, 22-23) geleneğin belirlediği formlarda, varyantlaşmalar halinde varlığını sürdürebilme özelliğine sahiptir. Sözlü aktarım esnasında, icra edildikleri bağlamlara göre de başka bir türe dönüşebilmektedirler. William Bascom (2003b: 78-80) mitler, efsaneler ve masalları bu tanım dahilinde almakta ve bu türlerin alt dallarıyla birlikte, nesir anlatıları tamamladığını söylemektedir.

“Sözlü şiir”, Ruth Finnegan (1992: 3-4, 16) tarafından, okur-yazar olan kadar olmayan insan toplumlarında da meydana gelen müştereklik olarak tanımlanmaktadır. Geçmişte ve günümüzde, dünyanın her yerinde görülmekte olan sözlü şiir örnekleri, ülkelere ve inançlara göre içerik değiştirmektedir. Oluşumu, yayılması ve icrası itibariyle tamamen söze dayalı olan sözlü şiirde, değişmeden kalan bölümler, halkın kabulünü gören bölümlerdir (Finnegan 2003: 172-173). Sözlü şiirin, bizde özellikle destan (Haymes 2003: 1, 25) tarzında eserler bazında ele alındığını görmekteyiz. Kıta sayısındaki serbestlik ve sözlü şairlik (şairin yaratıcılık gücü) kudretiyle paralellik gösteren bu tarz, günümüze kadar varlığını en canlı olarak sürdüren daldır (Asan 2003: 216-227; Koz 1985: 92-104; Uraz 1978e: 8455-8457).

Halk hikâyeleri, mitler, efsaneler, atasözleri, bilmeceler ve diğer ‘edebî türler’ için “sözlü sanat” ifadesini kullanan Bascom, bu kullanımının, hem folklorun hem de kültürün bir bölümünü kapsadığını söylemektedir (2004: 87). Dursun Yıldırım, folklor terimi yerine, sözlü gelenekte yer alan tamamen söz, kısmen söz ve tamamen sözsüz yaratılan, ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları, yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonlarına göre bir ayrıma tabi tutmaksızın “sözlü kültür” kavramını kullanmaktadır (1998a: 38-43). Bu yaklaşım, alana ait malzemenin çağdaş bir tanımını yapmasının yanı sıra, aynı zamanda folkloru teşkil eden ürünleri bünyesinde taşıyan sözlü gelenek kültürünün bütüncül olarak ele alınması esasına dayanmaktadır.

Sözlü iletişimin ağırlığını koruduğu toplumsal yapı içinde, hikâyecilik geleneği de bu bağlamda varlığını sürdürme imkânını bulabilmiştir. “Ancak, sözlü rivayetlerin yazılı nüshalara geçişi, sözlü geleneğin zayıflamaya başladığı anda vuku buluyor; daha doğrusu, sözlü gelenek, yazılı nüshaların meydana gelmesi şartlarına sahip olan muhitlerde ve çağlarda zayıflamaya başlıyor.” (Boratav 2002: 146). Günümüzde, sözlü gelenek icrası ile yazılı kültürden gelen hikâye metinlerinin, birbirini belli noktalarda tamamladığı bilinen bir gerçektir¹.

¹ Sözlü kültür-yazılı kültür geçişmesine <etkileşim> dair, Özkul Çobanoğlu (1999c) Âşıkpaşazâde tarihini incelemiştir. Âşıkpaşazâde, tarih kitabında sözlü kaynaklara ve gözlemlere dayalı olarak elde ettiklerini değiştirerek yazıya aktarma yoluyla bir yazım yöntemi incelemiştir (Çobanoğlu 1999c: 67).

Sözel anlatım ortamlarını, aşağıdaki sıra dâhilinde; ayrıntılara girmeksizin, ana hatlarını vererek ele alacağız.

1.1.1. Düğünler

Kars'ta düğün, bütüncül olarak bakıldığında, birçok unsuru bünyesinde bulunduran; icra çeşitliliği ile geleneksel unsurları yoğun olarak taşıyan ve yaşatan yapısal özellikler barındırmaktadır; Oyunlardan², halk danslarında giyilen kıyafetlere; söylenen türkülerden kadın ve erkeklerin düğündeki konumlarına ve görevlerine; âşık meclislerinden orta oyunlarına kadar, farklı ve birbirinden bağımsız icra ve ritüellerle zenginleşmiş unsurlar bileşkesi şeklinde gelişmiş zengin bir yapı mevcuttur.

Kars'ta yapılan düğünler, üç farklı ortamda, üç ayrı yerleşim alanında çeşitlilik gösterir. Bu bakımdan ortamları incelerken üçe ayırmak gerekmektedir;

1.Şehir düğünleri

2.İlçe düğünleri

3.Köy düğünleri

Düğünlerde, köyden köye değişen ve eklenen birçok unsurun olmasına rağmen, bazı ortak kabuller olduğunu da katıldığımız kimi düğünlerde müşahede ettik. Bu ortak kabullerin en önemlilerinden biri, yapılacak düğünün “âşiksiz olmayacağı” şeklindedir. Burada ele alacağımız düğünler, esas itibarıyla köy düğünü icra ortamları olacaktır.

Düğün başlamadan önce bu düğünde kimin âşıklık yapacağı, çözülmesi gereken en önemli işlerden biridir. Çünkü, Kars'ta düğünün başlamasından itibaren, işleyişini en iyi bilen ve yön veren kişi, bilgisine sürekli danışılan kişi âşıktı. Düğün sahibi, âşığın evine veya şehirde ise âşıklar kahvesine gider. Tanınmış, adı şanı olan düğünlerde meclislerdeki yolu yöntemi bilen sazı sesi güçlü; halk hikâyesi bilen bir âşık bulur ve ücretini konuşur. Kimi zaman da maddi gücüne göre gözü tuttuğu bir âşığa ulaşır. Âşıkla anlaştıktan sonra, ondan bir emanet alır. Eskiden âşığın sazı

² Açık havada davul-zurna çalınan, kapalı mekânlarda mey, dümbelek veya davul, def, tulum, kaval ve bağlama gibi enstrümanların kullanıldığı Kars yöresi düğünlerinde, halk oyunlarını <dans> inceleyen Kemal Çilingiroğlu (1950: 107-108), Nanay, Halay, Yallı, Bar, Tek Oyunları bu tasnifin üst başlıkları olarak saymaktadır. Zerger Mahiri Baranseli (1965d: 8-9) ise halk oyunlarının, yöre insanının karakteristik özellikleriyle ilgisini ön plana çıkartarak, ‘Kars Oyunlarında Anlatım Özelliği’ni incelemektedir. Oyunların, yöredeki adlarıyla birlikte, ezgi ve figür yapılarının anlamları ve kökeni üzerinde durmaktadır.

kendisinden önce götürülürdü ve düğün sahibi o saza gözü gibi bakardı (Taşlıova 1997: 281). Âşıklar için, düğünler, maddi olarak da hatırı sayılır derecede para kazanılan yerlerdir. Düğün sahibi tarafından pazarlık edilerek anlaşılan fiyat geçerli olmakla birlikte, âşığın sazına hediye/bahşiş takılan paralar da, en az düğün için anlaşılan miktar kadar yüksektir. Özellikle iki âşığın katıldığı programlarda, “atışma” kısmı söz konusu olduğu için, ‘güzelleme’ türünde örnekler verilmektedir. Bu da dinleyicilerin, kendileri için âşığın söylediklerinden oldukça hoşnut kaldığı ve âşığa bahşiş vermelerine fırsat veren bir icra aşamasıdır.

Nişan ve nikahın <düğün> başından sonuna kadar birçok fonksiyon üstlenmek durumunda olan âşığın, önemli görevlerinden biri de, evlenen çiftler için para toplamaktır. Para toplama işine, öncelikle, düğüne civar köylerden gelen ve yerel söyleyişte adına ‘atlı’ denilen misafirlerden başlanır. Para toplamaya başlanmasının bazı kuralları, diğer bir deyişle bir ‘erkânı’ vardır. Âşık, civar köylerden gelenlerin de büyük bir kısmını tanıdığı için, önce kimden başlanması gerektiğini bilir. Burada belirleyici olan da, misafir ‘atlı’lardan en yaşlı olanı veya yörede hatırı sayılır kişilerden başlamaktır. Yörede “pasa toplamak”³, “mağar yığmak”, “tabak” veya “sini”⁴ toplamak gibi kelimelerle ifade edilen bu para/hediye toplama işinin âşık tarafından davetlilere duyurulması ve hediye paranın toplanması, bir gelenek halini almıştır.

Kars’ta, özellikle köy düğünlerinde iki âşığın bulunduğu meclislerde, hikâyeyi öncelikle usta olan âşık veya yaşı büyük olan âşık anlatırdı. Hikâyeye başlayan âşık, hikâye o gece bitecekse, o hikâyenin sonuna kadar anlatımını sürdürmekteydi. Hikâyede geçen ve özellikle iki kişinin karşılıklı deyişmesi şeklinde olan nazım

³ Pasa iki türdür. 1. Âşıklar kahvede söylediği zaman, kahvede bulunan en yaşlı âşık veya mecliste sevilen itibar görenlerden birinin, kahvede bulunanlardan topladığı para. Bu uygulama, Kars’ta kahvelerde bilet kesilmeye başlanmasından sonra kalkmıştır. Bu para da, âşıklar arasında paylaştırılırdı. Kahve sahibi sadece çay satışından kazandığı parayı alıyordu. 2. Köy düğünlerinde, düğüne katılanlardan, verilen yemekten önce, toplanan ve düğün sahibine verilen para.

⁴ Köylerde görülen uygulamalardan biri de “sini toplamak”tır. Düğünü olan kız, sağdıc evinde hazırlanır, ertesi gün kız babası oğlan tarafından gelen misafirlere umumi bir ziyafet vermek üzere yemek hazırlar. Tam o sırada misafirlere henüz yemek verilmeden biraz önce sağdıcın evinden düğünü olan kız babasının evine geleceği sırada sağdıcın evinde o köyün kızı, gelini, delikanlısı hepsi toplanmış olur, misafir atlılar dahi oraya toplanır. O zaman kızın giyim eşyalarından yedi adet tepsiye ayrı ayrı konulur. Ve üzerleri ipeklerle örtülmüş olur. Bu yedi sini köyün delikanlılarından yedisine verilir. Delikanlılar bu sinileri başlarının üzerine alırlar. İşte sini kalkma usûlü denir ki o sırada davul zurna çalınır, köyün genci, ihtiyarı, kızı gelini hepsi beraber yürürler. Misafir atlılar siniyi korumak mecburiyetinde kalır. Çünkü köyün gençleri sinilerden bir şeyler kaçırmak isterler. Eğer kaçırırlarsa oğlan tarafından yani oğlanın babasından bahşiş alırlar. Bu sini kalkma usûlü çok heyecanlı geçer (M. Kaya 1972: 10).

kisimlerini, iki âşık karşılıklı olarak da söyleyebilmekteydi. Hikâyedeki kahramanlardan birinin söylediğini, hikâyeyi anlatan âşık, hikâyenin diğer kahramanının söylediği nazım kısmını da diğer âşık sazıyla icra ederdi.

1.1.1.1. Nişan, Nikah, Toy Meclisleri

Düğün meclisinde âşığı dinlemeğe gelenler, o yöreye ait hikâyelerin en azından belli başlılarına aşinadır. Esasında, anlatıcıyla doğrudan ilgili olmakla birlikte, her hikâye her âşıktan dinlenilmemekte, diğer bir deyişle, hangi âşıkların hangi hikâyeleri iyi anlattığına dair var olan kanaatlere göre, meclislerde âşıklardan hikâye istenmektedir. Bazı hikâyeler, mecliste icrada bulunacak olan âşığın yaşına, ustalığına ve şöhretine göre istek olarak ifâdesini bulmakta, kimi zaman da, bazı hikâyeler, metni en iyi anlatabileceği bilinen âşığa anlatılmaktadır.

Meclislerde bulunanların bir kısmı, hikâyecilik geleneğine öylesine büyük bir vukuf ile bağlıdır ki, özellikle, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yetişmiş âşıklar bu meclislerde kendilerinden önceki ustaların tasnif ettiği hikâyelerden başka hikâye anlatmak imkânı bulamamaktaydı. Bu tavır, bir yönüyle önceki ustaların tasnif ettiği hikâyelerin hafızalarda canlılığını muhafaza etmesine yardım etmiş, bir yönüyle de geleneğin icra ortamlarını oluşturan dinleyici muhitlerinin, canlı bir şekilde yaşamasına imkân vermiştir. Ancak, bugün, bu durum, Kars'ta kaybolan “icra bağlamı” unsurlarından biridir.

Köylerde yapılan icralarda, hikâye anlatım ortamını oluşturan insan profili, âşığa (anlatıcıya) çok büyük bir saygı ve hürmet duygusu ile yaklaşmaktadır. Bunun yanında, onun sanat gücüne bağlı icra yeteneğinin peşi sıra, bir vecd halinde anlatılana adapte olmaktadır. Esasında bu vecd hali, sadece dinleyicide değil, anlatıcı âşığa da vücuda gelmektedir. Bunu oluşturan nedenler arasında, köy yerinde eğlence çeşitlerinin az olması, düğün icralarının taşıdığı anlam, hikâye dinleme meclisinde bulunanların oluşturduğu “şuurlu dinleyici” ortamından kaynaklanan hava, ve her şeyden önce, dinleyicinin zaman sıkıntısının olmaması sayılabilir. Bunun yanında, hikâye metinlerinin köy ortamında aktarımının tamamen sözlü geleneğin kuralları dahilinde yayılıyor olması, genel eğitim oranının düşük olması gibi nedenler, hem hikâye anlatıcısı âşığa hem de kendisi bir icracı olmamasına rağmen, meclislerde anlatılan hikâyelere âşına olan kişilere, doğal bir saygı-hürmet hissini doğurmaktadır.

Bu ve bunun gibi nedenlerle, köy muhitinde yapılan icralar, şehirlerde kahve ortamında sergilenen icralardan, öncelikle uzunluk-kısalık başta olmak üzere, bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir. Kahve ortamında, dinleyici kitlesi, her ne kadar âşığı seven, anlattıklarına inanan ve saygı duyan kişilerden oluşmaktaysa da, şehir hayatının bir takım dayatmaları ve dinleyici kitlesini oluşturan kişilerin farklı

KARS SÖZEL HİKÂyecİLİĞİNİN İCRA ORTAMLARI

meslek, yaş, eğitim ve kültür muhitlerinden⁵ olmaları, şehir ve köy icra ortamlarını farklılaştıran âmillerden bazılarıdır. Köyde, tamamına yakını toprak ve/veya hayvancılıkla uğraşan ve yaş ortalaması olarak da yakın aralıklarda bulunan kişilerin oluşturduğu dinleyici kitlesinin tipolojisi, şehir icra ortamlarının aksine homojen bir yapı göstermektedir.

Köy ve şehir muhitlerinde hikâye icrasının bir farkı da şöyledir: Geleneğin canlılığını koruduğu dönemlerde, âşıklar düğün sezonunda, sürekli olarak düğünlerde hikâye anlatmaktaydı. Ve her gittikleri köyde farklı hikâyeler anlatmak durumundaydılar. Özellikle yakın köyler için bu daha da geçerli bir konuydu. Âşıklar, köylülerin farklı zamanlarda bir araya gelip görüştüğü zaman, bu görüşmelerde birbirlerine, “Âşık sizin köydeki düğünde ne anlattı, hangi hikâyeyi dinlediniz?” diye sormaktaydılar. Yöre insanının bu konudaki ilgisi veya diğer deyişle duyarlılığı, âşıklar için her düğünde önemli bir “sınav” konusuydu. Âşıklar da bu duruma binaen, bir yönüyle ustalık veya prestij meselesi olarak, her düğünde başka bir hikâye anlatmaya çalışmaktaydılar.

Bu ve benzeri unsurlar, şehir muhitine giren âşıkların, geleneğin köy icra ortamlarında sürdürdüğü biçimden farklı bir yapıya doğru dönüşmesi gerçeği ile karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Köylerde, nişan-düğün ve sünnetlerin özellikle yaz aylarının sonu ve sonbaharda yapılıyor olması ile kış ve ilkbahar aylarında hem icra ortamlarından hem de maddi olarak ihtiyaç duydukları gelirden uzak kalan âşıklar, şehir hayatına doğru kaymaktadırlar. Mevsim farklı gözetmeksizin, öncelikle gece ve (Ramazan geceleri de dahil olmak üzere) gündüz vakitlerinde de saz çalıp türkü söyleyerek, deyişerek veya isteğe bağlı icralar sergileyerek az veya çok bir gelir elde etme durumu, âşıkları şehirlere ve icra mekânı süreklilik arz eden kahvelere çeken nedenlerdendir. Kars'ta, âşıkların köylerden çıkıp önce Kars il merkezine, sonrasında ise Kars'tan da ayrılarak Ankara, İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük şehirlere yerleşmelerinin esas nedenlerinden biri de budur zaten. Tabii burada, tek neden maddi kaygılar değildir.

Âşık anlatıcı, köy düğünlerinde, hikâyeyi en orijinal şekilde, diğer bir deyişle, o muhitte anlatıldığı <bilindiği> şekle en yakın ve ustalıkla anlatmaya çalışmaktadır. Görüştüğümüz âşıklar, köy düğünlerinin kendileri için bir gelir kapısı olduğu gibi, düğün meclislerinde bulunan kişilerin, kendileri üzerinde, yetişmelerine ve gelişmelerine katkısı bulunan insanlar olduğunu ifade etmişlerdir.

Kars'ta, özellikle de Çıldır havalisinde, birçok usta hikâyeci âşık, uzun süreli fasılların yapıldığı düğün <nişan-sünnet> merasimlerinde, hem icra süresince sürükleyici olaylar dizisinde yoğunlaşmış (biraz da yorulmuş ve zihni dağılmış)

⁵ “kültür muhitleri” ifadesinden kasıt, Kars'ın çeşitlilik gösteren yerel yapısıdır. Farklı Türk boylarının yanı sıra, Türk olmayan unsurların da Kars kültür bütünlüğü içinde bulunmaları, bu ifadenin gerekçesidir.

dinleyiciyi dinlendirmek için, hem de kendisinin istirahati ve hikâyenin devamını zihninde toparlayabilmesi için, anlatımına ara verdiği sırada, icrasına gülmece unsurunun girmesini sağlamak için yanında birini gezdirirdi. Yörede ismine “Lotu”⁶ denen bu kişiler, çok iyi taklit yapabilen ve fıkra anlatmaktaki hüneri ile bilinen kişilerden seçilmekteydi. Bu lotuların aracılığı ile; dinleyicilerin, kulağına ve ruhuna hitap eden hikâye anlatım icrasına ara verildiği zaman, bu kez, göze hitap eden bir eğlence devreye sokulmaktaydı.

Hikâyecilik geleneği üzerinde yapılmış çalışmalarda, hikâye anlatmaya başlayan âşığın, gecenin ilerlemesi ve misafirlerin uyumasına-dinlenmesine imkân tanımak için, ara verdiğini ve bu aranın bir “gece”lik süreyi kapsadığını, ertesi gece âşığın kaldığı yerden anlatmaya devam ettiği söylenmektedir. Bu durum, genel olarak doğrudur, ancak, gece yarısı arası verilmeden önce de, hikâyeci âşık anlatımına ara verebilmekte ve yukarıda adını verdiğimiz ‘Lotu’ya, dinleyiciyi güldürüp, eğlendirmesi için bir görev yüklenmekteydi. Uzun hikâyelerde, iki geceye uzanan anlatımlarda, âşık, hikâyeyi bölümlere ayırır. Hikâyenin neresinden bölüneceği, âşığın hikâyecilik gücü ile belirlenen bir durumdur. İlk gece bir bölümünü anlatır. Hikâyenin kalanını, ertesi geceye saklar. Bir gecede anlatılabilecek uzunlukta olan bir hikâyeyi seçmek âşığa bağlıdır. Âşık, “tek gecelik” bir mecliste, hikâye metnini kısaltıp veya başka unsurlarla doldurarak uzatmadığı icralarda, hikâye anlatımını, araya “Lotu” adı verilen güldürücülüğü sokup hikâyeyi ikiye bölebilmektedir.

Günümüzde, âşıkların düğünlere pek çağrılmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu durum, 15-20 yıl öncesiyle kıyaslandığı noktada görülen bir durum olmaktan çıkmıştır. Hızlı değişim, düğünlere âşık çağırma geleneğini her geçen gün ortadan kalktığı gerçeği ile bizi karşı karşıya getirmektedir. Kars’taki düğünlere artık âşık çağrılmamakta, çağrılan âşığa ise, 1 saatlik süre için icra imkânı verilebilmektedir. Âşık da bu 1 saatlik süre içinde, hikâye anlatmamakta, ancak, birkaç deyiş ve ikinci bir âşık da varsa onunla atışma örnekleri verebilmektedir.

Kars düğünlerinde âşığın yeri artık, “türkü” söylemek noktasında bir görüntü vermektedir. Âşıklığa yakın ve yatkın dinleyici kitleleri dahi, artık, âşıklardan hikâye anlatmasını beklememekte, böyle bir istekte bulunmamaktadırlar. Âşıklar repertuarlarında yine de anlatabilecekleri birkaç hikâyeye sahiptir.

⁶ Lotu kelimesi yörede, çok konuşan ancak manalı konuşmayı bilerek bu konuşmayı yapabilen, esprî gücü yüksek, benzetme yeteneği gelişmiş kişi anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, “boşboğaz” anlamında da argoda yeri vardır. Lotu sıfatı ile eş anlamlı kullanılan diğer bir sıfat ise Ayyar tanımlamasıdır.

1.1.1.2. Sünnet Düğünü Meclisleri

Sünnet biraz daha yereldir; diğer bir deyişle, katılımcıların miktarı, sünnet olan çocuğun babası veya annesinin çevresi ve akrabası kadar geniştir. Nikah-Toy merasimlerinde ise, katılımcıların miktarını ve düğünün boyutunu, kız ve oğlan tarafının ailesi ve sülalesinin genişliği belirler. Özellikle, gelin veya damadın farklı köylerden olması durumunda, daha geniş katılımlı düğün yapısı görülür.

Kars'ta sünnet olan çocuğu kucağında tutan kişiye de kirve <kirva, kivra>, sünneti yapan kişiye de “dellek”⁷ <delleyh, dellak> denilmektedir. Sünnet düğünü olacağı zaman, sünnet yaptıran aile, çok yakın bir akrabasını veya dost olmak istediği birisini kirve tayin eder. Ayrıca, bir aile ile diğer bir aile arasında kan davası veya başka bir husumet varsa, birbirleriyle dostluğu yeniden tesis etmek için kirve olurlar. Sünnet olacak her çocuk için bir kirve olabileceği gibi, birkaç çocuk için tek bir kirve de olabilir. Sünnet düğünü için başka yerden gelenlere, düğünlerde olduğu gibi, ‘atlı’ denir (Müftahi 1965: 15). Nitelik itibarıyla, nikah-nişan merasimlerine göre zaman itibarıyla de tek günde yapılmaktadır.

Âşıkların sünnet düğünlerindeki icraları, genellikle, gündüz vakitlerinde misafir olarak gelen ve çok kalmayıp giden dinleyiciler için deyiş ve türkülerden ibarettir. İki âşığın katıldığı sünnet düğünlerinde de karşılıklı atışma ve güzellemeler esas icra konularını oluşturmaktadır. Düğün gününün gecesinde, dinleyicilere hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâye çoğunlukla tek gecede anlatılıp bitirilen bir hikâye olur.

1.1.2. Köy Odaları

1.1.2.1. Köy Odası veya Köy Evi

Köy odaları, Kars'ta, âşık icralarının yapıldığı ve misafir ağırlamak gibi başka işlevleri de olan yerlerdir. Köy köylerinde, köy halkının başlıca buluşma ve istişare yerleri camiler ile köyde bulunan, bir veya kimi zaman da iki tane olan ve ‘dükkan’ diye adlandırılan küçük alışveriş mekânlarıdır. Köy odaları, köy halkının birbirini görüp konuşması noktasında, bu iki mekânın yanında, geleneğe dair icraların yapılması bağlamında farklı ve daha önemlidir. Bugün için, çoğu köyde var

⁷ Yörede sünneti berberler de yapmaktaydı. Dellek kelimesi, sünnetçi berberin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Berberler bu tür düğünlerde sadece sünnet yapmakla kalmaz, berber malzemesini çıkarıp, düğüne gelen misafirleri de tıraş ederdi. Sünnet düğünlerinde, berberler, kendilerine yüklenen bir vazifenin gereği ve yeteneklerinin de elverdiği ölçüde, mizahî unsurlara hakimiyetleri ile, düğünün şenlenmesinde fonksiyon yüklenmekteydiler. Âşık meclisinde, hikâye anlatımına ara verildiği zaman, bu tür berberler, ortaya çıkıp, güldürücü ve yörede daha çok bilinen fıkralardan anlatmaktaydılar.

olmayan bu mekânlar, Kars âşıklık geleneği için, var olduğu sürede önemli icra mekânlarından biri olmuştur.

Köylerde, düğün nişan gibi özel günlerde âşık icraları, düğün sahiplerinin evlerinde yapılmaktadır. Düğün dışında kalan köy fasıllarında, mekân olarak; varsa köyün ortak kullanımında olan köy odası, bu yoksa, genellikle geniş olan ve hâliyle durumu daha iyi olan kişilerinden birinin evi kullanılır. Köy odalarında icralar, akşam vakitlerinde gerçekleştirilmekteydi. Köy halkının toplandığı bu odalarda, orta yaşlı kişiler bulunduğu gibi, gençler de yoğun olarak katılmaktaydı. Ancak, bu mekânların asıl müdavimleri, orta ve üzeri yaştaki kişilerdi.

Düğünlerde ve köyün ileri gelenlerinin evlerinde kurulan meclislerde hikâye anlatımı âşık tarafından yapılır. Bazı köylerin köy odalarında ('komşu odaları' diye de adlanır) daha çok "cenk kitapları" okunur, savaş destanları dinlenir veya şehit menkıbeleri ile geçmiş usta âşıklara ait "bâde serüvenleri" anlatılırdı. Bu yönüyle köy odaları, yazılı kültür ortamı hikâye metinlerinin anlatıldığı, aktarıldığı-okunduğu mekânlar olarak işlev görmüştür. Köy odalarında bu tür destan, cenknâme ve menkıbeleri, köyün imamı, veya bu tür konulara yatkın yetenekli veya hevesli kişiler okuyup anlatmaktaydı.

Köy odalarında yapılan fasıllar genellikle sonbahar veya kış aylarında gerçekleştirilir. Yaz dönemi, iş yoğunluğunun yaşandığı bir mevsim olmasından dolayı bu tür toplantılar için elverişli değildir. İlkbahar ve sonbahar aylarında yoğunlaşan düğünlerde ve kış aylarının uzun gecelerinde âşık fasılları için köy odalarında meclisler kurulurdu. Nitelik olarak, köyde saza ve söze meraklı hünerli kişilerin kurduğu bu meclisler, kimi zaman âşığın isteği ile de oluşturulabilmektedir.

Hikâye anlatıcıları ile dinleyicilerin sık sık bir araya geldikleri ve köy halkının, saatler süren icraları büyük bir dikkat ve sessizlik içinde dinlediği bu mekanlarda, başta televizyon olmak üzere, teknoloji ürünü diğer iletişim araçlarının kullanılması, köylüleri eğlendirmek ve hoş vakit geçirmek amacıyla, o günkü ortamlarda bir araya gelmek ihtiyacını ortadan kaldırmış durumdadır. Akşamları yapılan ev ziyaretlerindeki eski sohbetlerin ve türkülerin yerini, bugün birlikte televizyon izlemek almıştır (A. A. Arslan 1998: 47-48; Mirzaoğlu 1999: 81).

Köy odası veya köy evi niteliğindeki mekânların, bugün için âşık ve anlatım icralarına sahne olmamasının nedenleri içinde, artık, Kars köylerinde ikamet eden âşık kalmaması da sayılmalıdır. XX. yüzyılın ikinci yarısında, Kars'taki âşıkların tamamına yakını, köylerde oturmaktaydı. Kars Erzurum veya büyük şehirlerdeki âşık fasıllarına sürekli katılmaya çalışan âşıkların büyük bir bölümü de, bu sanat dalının yanında tarım veya hayvancılıkla uğraşarak çiftçilik yapmak durumundaydı.

1.1.2.2. Ağa/Bey Konağı/Evi

Kars köylerinde bu şekilde düzenlenmiş odalar, “konak” olarak değil de, “yazlık” veya “misafir odası” olarak bilinmektedir. Monografik çalışmalarda, köy odaları başlığı altında; Ağa/Bey Konağı/Evi de zikredilmektedir. Kars şehir merkezinde, Osmanlı döneminde devlet görevinde bulunanların yaşadıkları mekânlar bugün için “konak” olarak nitelendirilmektedir. Bunlar dışında, bölgenin ileri gelen birkaç zengin isminin haricinde, bugün konak tarzı mekânlar pek görülmemektedir.

Hikâyecilik geleneği bakımından odak nokta durumunda olan Çıldır ve havalisi için olduğu kadar, Kars’ın diğer ilçe ve köylerinde de, Ağa/Bey Konağı/Evi gibi bir özel mekân söz konusu değildir.

1.1.3. Kahveler

Dinleyicilerinin, halkın değişik kesimlerindeki kişilerden oluşmasıyla beraber, bir kısmı sürekli olarak kahve müdavimi, bir kısmı da, devamlı olmamakla birlikte, geleneğe yakın duran kişilerden oluşmaktadır. Özkul Çobanoğlu’nun (2000d: 256-257) ‘meraklı grubu’ olarak tavsif ettiği bu grubun genel özelliği, âşık tarzı verimlerin icra ortamlarına olan ilgiyi sürekli kılan ve herhangi bir kazanç veya başka türlü bir menfaat teminin söz konusu olmamasıdır.

Kars kahveleri, işletmecisine hatırı sayılır miktarda para kazandıracak nitelikte değildir. Yöre halkı da, kahveler arasında bir rekabetin varlığından uzaktır. Hangi kahvede hangi âşığın “çalıp çığırdığı”nı bilerek, sürekli olarak aynı kahvenin müdavimi olmaz. Âşığa, yöre halkının duyduğu saygının bir anlamı vardır. İcra sırasında âşığın söyledikleri, dinleyenlere hem hoş vakit geçirtmek gibi bir fonksiyonu üstlenir hem de kimi zaman, bundan daha da önemli olarak, öncelikle gençlerin, genelde ise bütün dinleyici kitlenin (genç, yaşlı) bilgilenmesini sağlar. Dolayısıyla âşık, dinleyici karşısında “bilge kişi” makamında bulunur. Bu makamda oturan âşığın, dinleyenleri nasihatle eğitmesine bu mekânlar imkân tanır.

Osman Cemal Kaygılı’nın (1953: 733-735) İstanbul’da ortadan kalktığını söylediği çalgılı kahvelerin yanında, Kars şehir muhitinde âşıkların esas icra mekânı ve aynı zamanda okulu olan kahvehâneler de fonksiyonunu yitirmiş durumdadır. Türkiye genelinde olduğu gibi, Kars kahveleri de bir süre, kitap okunan ‘kırathâne’ hüviyetine bürünerek sürekliliğini korumuştur (Yıldırım 2000a: 44). Kars’ta bu kahve geleneğinin son temsilcisi olan “Çobanoğlu Ozanlar Gazinosu” da sahibi Murat Çobanoğlu’nun Ankara’ya taşınmasından sonra, 2000 yılında elden çıkartılmıştır. Kahvenin yeni sahipleri, bu mekânın 1971 yılından bu yana süren isminden ve mekân özelliklerinden yararlanmak için kahvenin ismini korumuş olmakla birlikte, bugün itibarıyla, bu mekân, âşıklar kahvesi olmak hüviyetinden uzak bir yapıdadır.

Akşam vakitlerinde âşıkların gerçekleştirdiği icralarda, kahve gündüz sahip olduğu hüviyetten çıkar ve âşık kahvesine dönüştürülür. Bunun ilk işareti, masalarda konuşup, oyunlar oynayanlara, garson veya kahvede bulunan orta yaşlı birinin, konuşmaların ve oyunların sona erdirilmesine dair uyarıda bulunmasıdır. Bu uyarıdan sonra masalardaki kağıtlar ve oyun araçları toplanmaya başlar. Fasil yapmak için önce genç bir âşık çıkar. Bunu, diğer genç âşıklar izler. Kars'taki kahvelerde, sadece Karanlı âşıklar icra yapmamaktadır. Başta Erzurum olmak üzere, Ağrı, Artvin gibi başka illerden gelen âşıkların da icralara katıldığı görülmüştür (Erdener 1995: 154; Sağlam 1986; 25-26). Genç âşıklar, takriben yarım saat veya daha az bir sürede icralarını yapıp tamamlarlar. Bu âşıklar, hem kendi deyişlerini, hem de ustamalı dörtlükleri söyler.

Kahvede, ayakta icra yapan genç âşık icracılar, iki veya üçlü olarak, kendilerinin açtığı ayak üzerinde atışma da yaparlar. Ayak, bu durumda dinleyicilerin ilgisini çekmek ve onları eğlendirmek 'güldürmek' gibi bir işlev üzerine açılır. Zira, 'program' diye adlandırılan fasıl başladığında, dinleyicilerin de sohbet etme ve oyun oynama faaliyetleri sona ermiş olur. Müşterilerin kahveden dağılıp gitmelerine engel olmak ve esas amacı âşık dinlemek olmayan kişileri de kahvede tutmak gibi bir durum söz konusudur. Ancak, genç âşıkların hikâye anlatması beklenmemektedir. Fasil yeni başlamış olduğu için vakit hem erkendir hem de dinleyiciler hikâye anlatımını, 'usta' âşıkların yapmasını istemektedir.

Tek başına dinleyicilere icrada bulunan âşık, dinleyenlerin isteğine veya geleneğin oluşturduğu şekilde ikili icraya başlaması gerektiğinde, ikinci âşığı bir dörtlük ile yanına çağırır. İkinci âşığın çağrılacağı zaman söylenen şiir dörtlükleri, iki veya üç kıtadan oluşmaktadır. Sadece kahve icralarında değil, düğün, şenlik, festival ve benzeri programlarda da fasıl yapan âşık, ikinci âşığı yanına çağıracağı zaman aynı şekilde şiir dörtlükleri ile çağrısını yapmaktadır. "Geniş ayak"⁸la söylenen şiirlerde, esas amaç âşığı davet etmek olmakla birlikte, dinleyicilerin ilgisini üzerlerine çekmek ve biraz da eğlence katmak için zaman zaman bu dörtlüklerde meydan okuma tarzında mısralar da bilinçli biçimde yerleştirilir.

Kahve ortamı âşık icraları ile köy meclislerindeki icraları farklılaştıran önemli bir husus, köy meclislerinde kimi zaman tek, bazen iki, bazen de üç âşık bulunurken, kahve ortamında âşıklar sayısal olarak çok daha fazladır. Kahve ortamındaki bu çokluk durumu, aynı zamanda, âşıkların arasında bir rekabetin de oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar, geleneğin belirlediği kuralların yoğun olarak işlediği bir bütünlük arz eden kahve ortamında, hem yaşa hem de

⁸ Genel olarak, tek ses benzerliğine dayalı (yarım kafiye) olarak kurulan bu ayaklarda "ı", "s", "z", "r", "t" ve benzeri ünsüzler ile biten isimler ve fiil köklerinden oluşan kelime ve kelime grupları kullanılır (Günay 1990b: 32-34; Özarslan 2001a; 98).

KARS SÖZEL HİKÂyecİLİĞİNİN İCRA ORTAMLARI

yaşla beraber gelen ustalığa dair saygı her zaman geçerli ise de, âşıklar arasında görünür/görünmez biçimde bir rekabetin varlığı söz konusudur.

Kahve ortamı icralarının, köy meclislerinde yapılan icralardan kısa olmasının esas nedenlerinden birisi de kahveye gelen dinleyici grubunun bütün bir hikâyeyi dinlemeye yetecek zamanı olmamasıdır.

Kars'ta birçok köyde, bu tarzda kahveler açılmıştır. Köy şartlarında, tarım ve hayvancılık ile uğraşan insanların hayatına, artık sadece şehirde gördükleri kahve tarzı mekânlar girmiştir. Köyden şehire geldiklerinde, işlerini halletmek için, sınırı belirlenmiş birkaç saat içinde koşuşturma halinde olan ve kahveye gidip oyun oynamaya ve sohbet etmeye zamanı olmayan insanların esas yaşam merkezinde, yani köyde, gördükleri rağbet karşısında bu tipten kahveler hızla çoğalmıştır.

Köylerdeki kahvelerde amaç, sadece oyun oynamak veya boş zamanı konuşarak geçirmek tarzındadır. İlçelerde bulunan kahvelerde de zaman zaman âşık fasılları yapılmasına rağmen, köylerde açılan kahvelerin hemen hiçbirinde, âşıklar fasıl yapmamıştır. Sadece, nadir zamanlarda, o köyde veya civar köylerden birinde bir âşık var ise, ona türküler söyletirmiş ve istek üzerine deyişlerini sıralaması sağlanmıştır. Bunun dışında, köy kahvelerinde toplanan orta ve genç kuşak dinleyici muhiti, âşıktan hikâye anlatması talebine rastlanmaz.

Geleneğin içinde olmak, kahve dinleyici ortamında bulunanlara, tamamıyla kulak alışkanlığının bir getirisiidir. Ancak, dinleyicilerin, âşıklar arasında beğenilerini baskın olarak ifade ettikleri kısımlar, dörtlüklerde değinilen konular ve bunların işleniş biçimidir. Özellikle deyişmelerde, karşısındaki âşığı zora sokan âşık, dinleyenlerin beğenisini kazanmaktadır (Alptekin 2002a: 58-62; Batislam 2000: 201-204; Eke 2000: 193; T. Günay 1976: 253; D. Kaya 1999: 131-133; Özder 1985b: 15-16; Uraz 1979b: 8619-8620; Yardımcı 2000: 81-84; Yücel t.y.: 335). Bu beğenin, dinleyiciler tarafından ortaya konulabilmesi ise, dinleyicilerin, üstü örtülü de olsa, gelenekle alaka düzeylerinin önemli bir göstergesidir.

Her ne kadar âşıklar, kendilerinin yetişme yeri diye köyleri ve köy meclislerini gösterecekler de, kahve ortamı icralarında bulunan dinleyici kitlesi âşıklarla daha sıkı münasebet kurar ve çok farklı âşıkları da kahve icra ortamında, yaz, kış, dinlemek imkânı vardır. Bundan dolayı kahve dinleyici muhiti daha bilinçli ve bilgili bir kesimi oluşturur. Özkul Çobanoğlu'nun (2002b: 54-55) tespiti doğrultusunda, bu kahveler, icra töresinin şekillendiği yerlerdir.

Kahve icrasında, dinleyicilerin "istekleri" icranın yönlenmesinde önemli bir unsurdur. Kahve ortamında bulunan dinleyiciler, düğün meclisinde bulunanlar kadar duru-saf <homojen> bir dinleyici kitlesi değildir. "Gündüz, kahvehânedede Karşı ve diğer şehirlerden gelen çiftçiler, hayvan bakıcıları ve yetiştiricileri, esnaf ve ticaretin ileri gelen simaları, memurlar, şoförler ve işçiler..." (Erdener 1995: 35-39) dinleyici kitlesinin çeşitliliği içinde görülen simalardır. Âşıklar, kahvede hareketli ve

kalabalık bir ortamdadırlar. Dügünlerde ise, kahvelere gelen meslek ve kültür çeşitliliği görülmez. Tamamına yakını hayvancılık ve tarımla uğraşan çiftçi dinleyici profilinin mensubudur. Dügüne katılmak için Kars merkezinden veya başka şehirlerden gelen farklı meslek grubuna mensup kişiler de, dügün icralarında zaten, sadece bir dinleyici durumundadır.

Kars kahvelerinin dinleyici kitlesini esas olarak erkekler oluşturmaktadır. Gündüz vakitlerinde kağıt, tavla, okey gibi oyunların oynandığı bu mekânlara orta ve genç yaştaki erkekler daha çok bulunmaktadır. Akşam saatlerinde ise, orta ve daha ileri yaştaki dinleyici kitle gelmektedir. Dinleyiciler, genellikle yalnız veya bir arkadaşı ile gelmektedirler. Kimi zaman, küçük yaştaki oğlunu da getiren kişilerin esas amacı, oğlunun da, yöre kültürünün en önemli temsilcileri olan âşıkları tanınması ve “sözün iyisini âşık söyler” düsturuna göre, âşıktan ‘hisse alması’ni sağlamaktır.

Kars’ta 1960’lara kadar, âşıkların fasıl yaptığı kahvelere giriş, bilete tâbi değildi. Kahveye gelenler, normal şekilde kahveye girer, çayını içip fasılı dinlerdi. Âşık faslının orta yerinde, kahve işletmecisi veya en yaşlı âşık tarafından, dinleyiciler arasında bir tepsi <sini> gezdirilirdi. Bu tepsi üzerinde, dinleyiciler, miktarı isteğe bağlı olan para koyarlardı. Toplanan bu paraya kahve işletmecisi hiçbir müdahalede bulunmazdı. Paranın tamamı, en yaşlı âşık tarafından, o geceki fasıla katılan âşıklar arasında, pay edilirdi. Bilet kesmekle başlanan dönemde de, bileten elde edilen para, yine âşıklar arasında taksim edilmekteydi.

Geleneğin canlılığını sürdürdüğü XX. yüzyılın sonlarına kadar, âşıklığa ilgi duyan gençlerin, âşıkları belli bir mekânda bulmaları, âşık kahvelerini farklı bir yere doğru çekmiştir. Daha önce tavsiye ile seçilen bir çırak, veya birinin referansı ile alınan çırak kavramının ötesine geçilmiş; artık, gençler âşıklarla aynı ortamı paylaşarak, bu sanatın vitrinini görme imkânını bulmuşlardır. Kahveler bunun yanında, âşıkların arandığı zaman bulunacağı yerlerdir. Buralarda istenilen âşığı bulamama veya şartlar <istekler-pazarlık> üzerinde anlaşamama durumunda, başka bir âşıkla anlaşıp onu götürme imkânı vardır.

Kadın dinleyicilerin kahvelere gelmesi, Kars geleneğinde pek görülmemektedir. Alman kökenliler öncelikli olarak, yabancı turistlerden Kars’a gelenler zaman zaman Çobanoğlu Âşıklar Gazinosu başta olmak üzere, âşıkların bulunabileceği kahvelere dinleyici olarak katılmışlardır. Bunun yanında, Ankara ve Türkiye’nin büyük şehirlerinden, Kars’ta televizyon ve radyo programı yapmak için gelenlerden kadınlar da kahve icralarına katılmışlardır. Kars’ta, kahvelerde görülen diğer bir kadın dinleyici profilini ise Kars dışında yaşayan Karslıların, memleketlerine geldikleri zaman, âşıkları dinleme arzusu ile uğradıkları kahve icraları oluşturmaktadır. Yurt dışında çalışan Türklerin, yurda gelişlerinde, uğradıkları yerlerden biri de Çobanoğlu Gazinosu olmuştur.

KARS SÖZEL HİKÂYESİCİLİĞİNİN İCRA ORTAMLARI

Kars ilinde faaliyet göstermiş kahvelerin sıralamasını aşağıda yapacağız. Bu listedeki kahvelerin hiçbiri şu anda faaliyette değildir. Yalnızca, Çobanoğlu Gazinosu ve Oteli varlığını sürdürmektedir. Ancak bu kahve de işletmecisi Murat Çobanoğlu'nun 1996 yılında Ankara'ya göç etmesi ile işlevini önemli ölçüde yitirmiştir. Bu kahvelerin büyük bir kısmı, "kahvehâne" olduklarına dair bir ibareyi kahvenin camına yazdırmışlardı. Bunun dışında bir tabela kullanılmamıştır. Aşağıda sıraladığımız kahveleri, öncelikle Kars il merkezinde bulunanlar, ikinci olarak da ilçe merkezlerinde bulunanlar olarak listeliyoruz.

Kars İl Merkezindeki Kahveler⁹

- 1.Sivas Kahvesi
- 2.Serhat Kahvehânesi ve Oteli
- 3.Şenyuva Kahvehânesi ve Oteli.
- 4.Kafkas Kahvehânesi ve Oteli
- 5.Semavat Kahvesi
- 6.Dadaş'ın Kahvesi
- 7.Vatan Kahvehânesi ve Oteli
- 8.Yozgat Kahvesi
- 9.Mamoş'un Kahvesi
- 10.Yanık Kahve
- 11.Akyüz Kahvehânesi ve Oteli
- 12.Selim Kahvehânesi ve Oteli
- 13.Dadaş'ın Kahvesi
- 14.Göncü Alaettin'in Kahvesi
- 15.Müşür'ün Kahvesi
- 16.Alırıza'nın Kahvesi
- 18.Çobanoğlu Gazinosu ve Oteli <Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi>

⁹ Yazılı belgelere geçmiş kahve isimleriyle beraber; Karanlı âşıklar ve gelenekle içiçe yaşamış insanlarla yaptığımız görüşmeler sonucunda oluşturabildiğimiz kahvelerin yanı sıra, hakkında bir bilgi olmayan mekânlardan biri Acaralı Arslan Bey'in Kahvesi'dir. Mehmet Gökalp (1988: 62), Bardızlı Nihâni ile Kağızmanlı Sezai'nin karşılaştığı mekân olarak ismen zikrettiği bu kahve hakkında, konuyla ilgili derleme ve görüşmelerimizde bir bilgiye ulaşamadık.

Kars şehir merkezinin dışında, ilçelerde bulunan kahveler nitelik olarak biraz farklılık göstermektedir¹⁰. İlçelerde âşık sayısının az olması ve köylerden de ziyaret edenlerin fazla olmaması gibi nedenlerle, ilçe kahveleri esas olarak “çayhane”, “oyun salonu” hüviyetindedir. Âşıkların zaman zaman uğradıklarında fasıl yapılan mekânlardır. Ardahan’ın, il olmadan önce de, Kars’ın diğer ilçeleri arasında farklı bir yeri olması, kahvelerin burada yoğunlaşmasına bir etkidir. Bunun dışında Arpaçay ve Çıldır ilçesinde birden fazla kahve işletilmiştir. Âşıklık geleneğinin, önemli temsilcilerle, halkın içinde olduğu dönemde, kahveler, ilçelerde esas icra mekânı olma niteliğinde değildir. Köy düğünleri veya köy meclisleri, ilçelerde bulunan kahvelere göre çok daha işlek ve geleneğin icrası noktasında daha belirgin bir yapıdadır.

Köy halkı da, bu itibarla, ilçelerde bulunan kahvelere, esas olarak “âşık dinlemek” için gelmemektedir. Günümüzde, Kars il merkezinde olduğu gibi, ilçelerde bulunan kahveler, âşık icracıların uğrak yeri de değildir. Kahvelere gelenlerin âşıklarla, icra bağlamında aynı ortamı paylaşmak gibi bir talepleri söz konusu değildir.

Ardahan’daki Kahveler¹¹

1. Gafur Usta’nın Kahvesi
2. Kulu’nun Kahvesi
3. Sahil Palas Kahvehânesi ve Oteli
4. Çıldırlı İlyas’ın Kahvesi
5. Müzellef’in Camlı Köşkü
6. Park Palas Kahvehânesi ve Oteli

¹⁰ Kars dışında, Karşlı âşıkların yoğun olarak bulunduğu ve kimi zaman sahibi oldukları veya işletmeciliğini üstlendikleri kahveler de açılmıştır. Kars ve ilçelerinde, yukarıda işaret edilen kahve yapısından, fiziki mekan özellikleri olarak nispeten farklı olan bu kahvelerden biri, Ankara’da 1995 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından, Gençlik Parkı içinde işletmeye açılmıştır. Sorumluluğunu Âşık Murat Çobanoğlu ve Âşık Şeref Taşlıova’nın üstlendiği “Ankara Âşıklar Kahvesi” bunun bir örneğidir. Başlangıçta, düzenli karşılaşma ve akşamları fasılların yapılmaya çalışıldığı bu mekan, kahvenin bulunduğu konum nedeniyle, halkla kucaklaşamamış ve sonuçta kapanmak durumunda kalmıştır. Ankara dışında, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli’nin Gebze, Yarımca ilçelerinde, Tekirdağ’ın Çorlu ve Karaağaç ilçelerinde bu tür kahvelerin işletmeciliği yapılmaktadır.

¹¹ Ardahan’da aşağıda sıralanan kahvelerin yanında, Mehmet Işıklı’nın kahvesi olarak bilinen bir kahveden de söz edilmiştir ama hakkında başka bir bilgi yoktur.

KARS SÖZEL HİKÂYESİLİĞİNİN İCRA ORTAMLARI

Arpaçay'daki Kahveler

- 1.Veli Şair'in Kahvesi
- 2.Halil Çavuş'un Kahvesi

Çıldır'daki Kahveler

- 1.Âşıklar Kahvesi
- 2.Latif Aksu'nun Kahvesi

Sarıkemiş'teki Kahve

- 1.İmren Kahvesi

İğdır'daki Kahve

- 1.Develi Mehmed'in Kahvesi

Birkaç tanesi hariç tutulacak olursa, bu kahveler, işletmecilik bakımından “âşık kahvesi” olmaktan uzaktır. Anadolu genelinde görüldüğü üzere, hem çay ocağı, hem tavla, okey ve kağıt oyunlarının oynandığı yerler durumundadırlar. Kahve sahibinin âşıklık geleneğine bakışı, bağlı olduğu köyün geleneğinde âşıklığın önemi ve kahve müdavimi kitlenin yapısına bağlı olarak, kahveci, âşıklara kapılarını açabilmektedir. Ancak, bu kahveleri şu şekilde bir ayrıma tabi tutabiliriz:

1. Belli köylerin (kimi zaman büyük olan köy ve ona yakın daha küçük birkaç köyün) ulaşım araçlarının (minibüs ve kamyon türünden) köyden yolcu ve yük-eşya getirdiği ve döneceği saate kadar beklediği ve çoğunlukla, muhtemelen sahibinin de o köyden olduğu Kahveler...

2. Şehir veya köylerin, çeşitlilik gösteren muhitlerden insanların uğradığı kahveler...

1.1.4.Hanlar

Hanlar, Kars merkezine uzak veya yakın köylerden gelenlerin, hayvanlarını getirip bir veya birkaç gecelik, orada tuttukları, kendilerinin de yattığı mekânlardır. Mimari olarak tamamına yakını tek katlıdır. Ahır kısımları, binanın arka kısmında olup, yola bakan ön kısmında yatılan ve çay içilen yerleri bulunan bu hanların çoğu eski yapı özelliğindedir.

Hanların ön kısmı, kahvehâne <çayhane> tarzında işletilirdi. Hanların kahveleri de âşıklar için bir “icra mekânı” olmakla birlikte, üzerinde durulması gereken önemli bir nokta vardır. “Kahvehâne” adıyla işletilen ve âşıkların geldiği yerlerdeki dinleyiciler Kars’ın farklı mahallelerinde oturan ve farklı Türk boylarına mensup şehirli muhiti oluşturur. Hanların çayhane-kahvehânelerinde yapılan fasıllara ise, daha çok, merkeze ve ilçelere bağlı çeşitli köylerden gelip kalan daha farklı insanlar katılmaktadır. Esasında, hanlardaki fasıllara katılan dinleyici profili, kahvehâne meclislerinde yapılan icralardaki dinleyicilere göre, geleneğe bakış ve tavır <eda> itibarıyla daha insicamlı bir topluluktur.

1.1.4. Bayramlar, Şenlikler, Festivaller

1.1.4.1. Âşıklar Bayramı

Türkiye’de, dinî ve millî mahiyetteki bayramların yanında, gelişen süreçte bu kutlamalara yeni ve özel günler tertip edilerek çeşitli adlar altında “bayram” tadında kutlanmaya başlanmıştır. Bayram adı altındaki bu oluşumlardan biri âşıklık geleneği ile bağlıdır. Bu cümleden, XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan “Âşıklar Bayramı” üzerinde duracağız.

Âşıklar Bayramı yapılmasının en önemli getirisi, âşıklar için bir “yarışma” ortamını oluşturmasıdır (Moyle Chopyk 1982: 63). Âşıklar bu bayramlarda, verilen ayaklar üzerine kimi zaman atışmış, kimi zaman da bu ayaklara bağlı deyişlerini sunmuş, destanlar söylemişlerdir. Esasında, kahve icralarında ve âşıklar arasında bu şekilde ifadesini bulan yeni bir “rekabet” alanı doğmuştur. Bu rekabet, “Âşıklar Bayramı” adı altında düzenlenen programlarda, jüri önünde yaşanmıştır.

Bayramlar, farklı bölgelerden gelen âşıkların birbirini tanımaya imkân sağlamıştır. Kars bölgesi âşıkları, bu bayramlarda, çeşitli bölgelerden gelen âşıkların kullandıkları ezgi yapılarını, daha sonra kendi yorumları ile zenginleştirip kullanmışlardır. ‘Dadaloğlu’ âşık ezgisi, bunun en güzel örneklerinden biridir.

Genel olarak bu tür organizasyonlar “Âşıklar Bayramı” adı altında düzenlenmiştir ve seyrek de olsa halen düzenlenmektedir. Süre olarak, bu tarz ilk yapılan bayram, bir hafta sürmüştür. Geleneğe etkisi ve sürekliliği bakımından 1966 yılında Konya’da başlatılan “Türkiye Âşıklar Bayramı” ayrı bir konuma sahiptir. Bu bayramda yarışmalar, karşılıklı şiir ve sazla atışma, en güzel memleket şiiri ve en güzel memleket türküsü söyleme gibi üç dalda (Halıcı 1976: 259) başlatılmıştır.

Bu bayramlarda âşıkları farklı türlerde ve şiir şekillerinde imtihana tabi tutan jüri üyeleri, zaman zaman yeni dallar¹² da ortaya koymuş, bu yeni dallarda <tür>, âşıklardan verimler beklemişlerdir.

Âşıklar bayramı diye düzenlenen bu organizasyonlarda ikili bir yapı görmektediriz. Bu organizasyonların bir kısmı sadece âşıkların yarışması ve halkla buluşması şeklinde düzenlenirken, bir kısmında da hem âşıklar bayramı, hem sempozyum veya kongre tarzında bir ilmî program sunulmaktadır.

1.1.4.2. Şenlikler, Yerel Kutlamalar, Festivaller

Kars il merkezi ve ilçelerinde düzenlenen bu tür programlar, son dönemdeki ‘program/organizde içerik çeşitlenmesi’ öncesinde, yerel icra ve unsurların yoğun olarak işlendiği yerlerdendi. Âşıkların ve yöresel halk oyunu ekiplerinin geçmişteki programlarda oynadığı rol, yöre insanının da beğeni yapısının bir göstergesiydi. “Kutlama”ya konu olan unsurun tanıtımının da esas amaçlardan oldu bu tür organizasyonlarda, artık önemli farklılıklar görülmektedir. Halkın isteği, organizatörlerin ‘daha fazla ilgi görme’ isteği, batı ilerinde benzeri yapılan programlara benzetme kaygısı ve yazılı-basılı basında yer alma telaşı gibi nedenlerle artık bu kutlamalar, sıradan bir eğlence/eğlendirme fonksiyonunu yüklenmiştir. Âşık icralarına yer verildiği zaman da, sıkıştırılmış zaman diliminde icra yapması istenen âşığın, bu bağlamda hikâye örneği sunması bir yana, hikâyeli türkü söylemesi bile mümkün olmamaktadır.

Kars’ın önemli âşık muhitlerinden biri olan Kağızman ilçesinde, 1967 tarihinde, TRT Kars Radyosu ve Kağızman Kaymakamlığı tarafından ortaklaşa ‘Kaysı Festivali ve Âşık Hıfzı’yı Anma’ törenleri yapılmıştır. Bu törende, bir yarışma söz konusu olmayıp, âşıkların icrası sadece tek bir akşam, halka yaptıkları program şeklinde kalmıştır.

Çıldır’da her yıl düzenlenen ‘Göl Festivali’ iki gün sürmektedir. Bu festivalde, âşıklar, bir gün boyunca icralarda bulunmaktadırlar. Bu icralar, açık havada ve Çıldır gölündeki Akçakale adasında gerçekleştirilmektedir. Çıldır’ın, geleneğin odak noktalarından olması nedeniyle, katılımcı âşıklar, kısa hikâyeler anlatmaktadır. Hikâye anlatılmadığı durumlarda da, bir türkünün kısa ‘serencamı’ anlatılmaktadır.

¹² Umay Günay, yeni dalların ihdas edilmesi hususunda; “...Cumhuriyetten sonra, gelenekten olmayan kişilerin düzenlediği âşık toplantıları, âşık fasıllarına yabancı bazı yarışma dalları ilave etmenin yanında, bu karşılaşmaların gayelerine de değişik yönlerden tesir etmiştir.” (Günay 1983: 37) demektedir. Geleneğe eklenen bu “dal-tür”ler ve Konya Âşıklar Bayramına katılan âşıkların, listesi ve künyesi için bkz (Taşlıova 1995: 199-210).

1.1.5. Özel Gün ve Gece Programları

1.1.5.1. Anma Geceleri

Özel gün ve gece programları başlığı altında ele aldığımız “Anma Geceleri” çerçevesinde, süreklilik arz etmeyen, ancak, yılın belli bir gün veya gecesine münhasır yapılan programlar söz konusudur. Bu programların bir kısmı, yörenin tanınmış isimlerinden birinin; devletin üst kademelerinde görev almış bir siyasetçinin, bir halk kahramanının, usta bir âşığın anılması şeklinde düzenlenir. Halk Eğitim Merkezi ve Halk Evi'nin faal olduğu dönemlerde daha canlı yaşatılan bu icralar, tek gecelik programlar şeklinde düzenlenmekteydi.

Âşıkların da yer aldığı bu programlarda deyiş ve atışmalar icra edilirdi. Bu programlarda âşıklar, hikâye icrası yapmazlardı. Burada, âşıkların, geleneğe dair örnekleri sunması beklenirdi.

1.1.6. Yurt Dışı Programları

Avrupa'da, Türk âşıkları için varlık nedeni oluşturanlar birinci ve ikinci kuşak Türklerdir. Avrupa'da yeni şartlara uyum konusunda yaşadığı zorluğu, kendi kültürüne ait unsurlara bağlanarak aşmaya çalışan birinci ve ikinci kuşak Türkler, âşıklığı unsurlarıyla beraber Avrupa'ya da götürmüşlerdir.

Türkiye'den yurt dışına çıkan âşıklar, orada yaşayan Türk işçilerinin ‘davet’i ile Avrupa'ya ayak basmışlardır. Türkiye'nin bile henüz önemli bir kısmını görmemiş âşıklar, bu şekilde yurt dışına çıkmış, maddi yönden Türkiye'de kazandıklarından çok daha fazlasını oralarda kazanmışlardır.

Yurt dışında yaşayan Türkler, düğün, nişan, sünnet, özel toplantı günleri, dernek ve benzeri faaliyetlere bağlı biçimde âşıkları davet etmişlerdir. Karşılıklı âşıkların Avrupa'ya bu tür icralar için ilk gidişleri 1971 yılında başlamıştır. Dönemin başbakanı tarafından, ‘kültür elçiliği’ görevi ile, çeşitli sanat dalı temsilcileri ile birlikte, Karşılıklı Âşık Murat Çobanoğlu ve Âşık Şeref Taşlıova yurt dışına çıkmıştır. Bu tarihten sonra, âşıklar, yılın herhangi bir zamanına denk gelen ‘özel günler’ ile ilgili davetlerle gitmiştir. Daha sonra, kendileri de, sonbahar ve kış aylarında 3'er aylık vizelerle yurt dışı program <gösteri> seyahatlerine çıkmışlardır. Özel programlar için yapılan yurt dışı seyahatleri, zaman olarak, birkaç günle sınırlı olabildiği gibi, bir hafta, bir ay veya 3 ay kadar sürmüştür.

Türkiye'den usta âşıkları çağırarak esas amaç olmakla birlikte; bazen iki usta âşık, bazen de bir usta âşık ile yanında daha genç bir âşık davet edilmiştir. Birinci kuşağın büyük bir heves ile davet ettiği âşıklara duyulan ilgi, ikinci kuşak nesilde de sürmekle birlikte, günümüzde artık bu gidiş gelişler yok denecek düzeydedir. Türk kültürünü büyük bir iştiyakla yaşatmaya ve Avrupa şartlarında yeni nesillere

aktarmakta kararlı olan ilk kuşak, iş hayatından çekilmeleri ve bir kısmının Türkiye'ye dönmesi, önemli bir kesiminin ise vefat etmesi nedeniyle, âşıklar için Avrupa kapıları artık, başlamıştır. Eskiye nazaran, çok seyrek şekilde gidilen Avrupa seyahatleri, başlangıçtaki biçimde üç aylık vize süresince değil, birkaç haftalık programlar biçimine dönüşmüştür¹³.

Avrupa'da yapılan programlar, sadece mekâna bağlı olarak gerçekleştirilmemiştir. İngiltere'de BBC televizyonu ve radyosunda, Almanya'da Türklerin sahibi olduğu ATT ile Almanya'da yaygın olarak izlenen ZDF ile merkezi Köln'de bulunan WDR televizyon ve radyolarında programlara katılmışlardır. Bu programlar, âşıkların, yurt dışı icralarda, sadece sözlü ortamlarda değil, elektronik icra ortamlarıyla da geniş kitlelere ulaşabildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

1.1.6.1. Türklerin Evleri

Oturan kişi sayısı ve evin genişliği gibi durumu müsait olan Türkler, kimi zaman kendi evlerinde âşıklara icralar yaptırmışlardır. Türkiye'den gelen âşıkların para kazanmaları ve gurbetçi Türklerin de vatan hasretini âşıklarla bir nebze de olsa gidermeleri için evlerde yapılan icralarda dinleyici sayısı sınırlı olmaktadır. İcranın yapılacağı eve gelenlerin içinde, öncelikle civarda oturan komşu Türkler ile ev sahibinin akrabaları ve yakın arkadaşları bulunurdu.

Evlerde yapılan icraların özelliği, geniş mekânlarda yapılanlardan temel farkı; evlerde dinleyenler ile âşik arasında bir "hasbihal" durumunda icranın gerçekleşiyor olmasıdır. Dinleyenler de, hasret duydukları konuları, âşığa söyletmekte, bunun karşılığında da âşığı sazına taktıkları paralarla onu taltif etmektedirler. Evlerde yapılan fasıllarda, hikâyeciliğe dair bir icra söz konusu olmamaktadır. Diğer mekânlara göre, zaman bakımından daha kısa süren bu icralarda, âşıklardan, destan ve isteğe bağlı konulu deyişler daha çok söylenmektedir. Dinleyici sayısının az olması ve hem icranın, hem de âşığı ağırlamanın <misafir etme> bir arada gerçekleştiriliyor olması, ev icralarında hikâye anlatımını imkânsız kılmaktadır.

1.1.6.2. Türk Kahvehâneleri (Cemiyetler, Lokaller)

Türkiye'de yapılan fasıllara benzemesi bakımından ön plana çıkan mekânların başında Avrupa'nın farklı ülkelerinde açılmış olan Türk kahveleri sayılabilir. Zira,

¹³ Almanya başta olmak üzere, Avrupa geneline yayılan âşıklar içinde Karşı âşıklardan en çok bilinenleri Murat Çobanoğlu (A. O. Öztürk 2001b: 48-49), Şeref Taşhova, Rüstem Alyansoğlu, İlhami Demir, Sabri Şimşekoğlu, Maksut Koca, Bayram Denizoğlu, İsmail Azeri sayılabilir.

gurbetçilerin bir arada eğlenme ve görüşme mekânlarının başında kahveler, cemiyetler ve lokaller gelmektedir. Birinci kuşak Türklerin, özellikle 1970 ile 1980 yılları arasında yoğun olarak faaliyette tuttıkları bu kahvelerin esas dinleyici kitlesini erkekler oluşturmaktadır. İkinci kuşağın da Avrupa’da eğitim ve çalışmak için ikâmetlerinin yoğunlaştığı dönemlerde, yaşı genç olan erkekler de bu kahvelerde, âşık fasıllarına iştirak etmişlerdir.

Yurt dışında yaşayan ve sürekli olmasa da âşıklık yapmaya çalışan kişiler, Türkiye’den gelen âşıklara, kendi ifadeleri ile ‘en büyük mihmandarlığı’ yapan kişilerdir. Bütün icraları bu ev sahipleri ayarlamakta, oradaki Türklere bunlar haber vermektedir. İcralara bazen kendileri de katılan bu âşıklar, sazlarına takılan parayı, Türkiye’den gelen âşıklara vermektedirler. Bunlar arasında, Hikmet Arifi Ataman, İsmail Avcı, Sadrettin Ulu gibi isimler yer alır.

Kahveler, Cemiyetler ve Lokallerde fasıl yaptırılan âşıklar, bu mekânlarda genellikle haftanın Cuma ve Cumartesi günleri akşamlarında bulunurlardı. İş koşullarının doğal bir sonucu olarak, âşıkların Avrupa’da bulunduğu dönemlerin sonbahar ve kış aylarına denk getirildiğini de düşündüğümüzde, fasılların hafta sonunda yapılması anlaşılır bir durumdur. Türklerin, esas eğlence mekânı olan bu tür yerlerin Türkiye’deki gibi erkek egemen bir yapı göstermesi de üzerinde durulması gereken başka bir konudur.

1.1.6.3. Federasyonlar, Birlikler

Federasyonlar ve Birlikler, özellikle üçüncü kuşak Türklerin, Avrupa arenasında varlıklarını farklı mecralarda göstermeye başladıkları dönem olan 1990’lı yıllardan sonra ön plana çıkmaya başlamıştır. Bir kısmı siyasi düşüncelerin organizesi niteliğinde olan bu tür Federasyon ve Birlik oluşumları, Türk kültürünü, orada yaşayanlara sunmak ve o bütünlüğü korumak için çalışırlar.

Âşıkların, yurt dışı fasıllarında ana icra mekânları niteliğinde olmayan bu yerler, esas itibarıyla, yılın belli bir tarihinde ve çoğu zaman da bir kez yapılan “şölen” ve “festival” gibi organizasyonlar âşıklara da kimi zaman kapılarını açan programlar düzenler

Kahve, Cemiyet ve Lokallerden daha geniş bir kitleye hitap eden ve organize olmuş bünyesi ile kurumsal bir yapı gösteren Federasyon ve Birliklerde yapılan âşık programlarında, söz ve ezgiye yer verilir. Kahve-Cemiyet-Lokal üçlüsünde yapılan programların tersine, Federasyon ve Birliklerde gerçekleştirilen programlar zaman bakımından çok kısıtlıdır. Âşıklar, dinleyicinin isteğine göre uzayabilen bir icra yapmamakta, sadece kendileri için belirlenen süre içinde fasıl yapabilmektedirler. Bu organizasyonların düzenlediği programlarda, âşıklar, hikâye anlatamamaktadırlar. Zira program bütünlüğü içinde, hikâye anlatmaya yetecek bir

süre yoktur. Çünkü dinleyici kitlesi de, farklı yaş ve cinsiyet özelliklerinden oluşup değişime uğradığı için, artık bir meraklı grubu niteliğinde değildir. Ancak, âşıklar, o programda bulunan dinleyicilerin genel yapısını anlayabildiği ölçüde; kimi zaman salonda bulunanların mensup olduğu yöreye ait çok bilinen hikâyelerden birkaç deyiş söylemekte, kimi zaman da o yörenin meşhur isimlerine ait türküler söylenebilmektedir.

Kaynaklar

- ALPTEKİN, Ali Berat, (2002), “Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan Âşık Şiirinde Atışma”, **Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, (26-28 Mayıs 2000), Ankara: Kültür Bakanlığı, Repro Nokta Ltd. Şti. Matbaası, 57-64.
- ARSLAN, Ahmet Ali, (1998), **Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar**, 1. Cilt, (Yayına Hazırlayan: Ömer Çakır), Atatürk Ankara: Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Varan Matbaacılık, (IX+417. S.)
- ASAN, Ömer, (2003), “Anadolu’da Söz Ustaları: Destanlar ve Destancılar”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, Cilt 9, Sayı 34, 2003/2, Ankara: 216-227.
- BALİ, Muhan, (1982), **Halk Edebiyatında Nesir**, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, (55 S.)
- BARANSELİ, Z. Mahir, (1965), “Kars Oyunlarında Anlatım Özelliği”, **Kars Eli Dergisi**, Yıl 1, Sayı 7, Şubat, Kars: 8-9.
- BASCOM, William R., (2003), “Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar”, Çevirenler: R. Nur Aktaş, Banu Aktepe, Başak Değer, Ayhan Doğan, Yeliz Özay, Kıvılcım Serdaroğlu, Yayına Hazırlayan: Yeliz Özay, **Millî Folklor Dergisi**, Cilt 8, Yıl 15, Sayı 59, Güz, Ankara: 76-95.
- BASCOM, William, (2004), “Halkbilimi, Sözlü Sanat ve Kültür”, **Millî Folklor Dergisi**, Cilt 8, Yıl 16, Sayı 63, Güz, Ankara: 86-91.
- BATISLAM, H. Dilek, (2000-2002/3), “Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Mürâca’a-Dedim Dedi)”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, Cilt VI, Sayı XXIII, Ankara: 201-210.
- BORATAV, Pertev Naili, (2002), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Yayına Hazırlayan: M. Sabri Koz, İstanbul: (XVI+264 S.)
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (1999), “Sözlü Kültürden Yazılı Kültür Ortamına Geçiş Bağlamında Erken Dönem Osmanlı Tarihlerinden Âşıkpaşazâde’nin Epik Karakteri Üzerine Tespitler”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi -Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı-**, Ekim, Ankara: 65-82.

- , (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayını, Başer Matbaası, (XI+386 S.)
- , (2002), “Medya ve Geleneksel Kültür Bağlamında Âşıklık Geleneği Dinleyici Tipolojisine Doğru”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Medya ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, Kıvanç Ofset Matbaacılık, 53-60.
- , (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları, Başer Matbaası, (288 S.)
- ÇİLİNGİROĞLU, Kemal, (1950), “Kars Oyunları IV”, **Türk Folklor Aştırmaları Dergisi**, Yıl 1, Sayı 7, Şubat, İstanbul: 107-108.
- EKE, Metin. “Saz Âşıkları’nda Atışma (Karşılaşma-Deyişme)”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, Cilt VI, Sayı XXIII, Ankara, 2002/3, 2000:193-199.
- ERDENER, Yıldırım, (1995), *The Song Contests of Turkish Minstrels -Improvised Poetry Sung to Traditional Music-*, New York&London: Garland Publishing, Inc., (XIII+222 S.)
- FINNEGAN, Ruth, (1992), *Oral Poetry It’s Nature, Significance and Social Context*, Bloomington&Indianapolis: Indiana University Press, (XXIV+299 S.)
- FINNEGAN, Ruth, (2003), “Sözlü Şiir”, Çeviren: Sema Demir, **Millî Folklor Dergisi**, Cilt 8, Yıl 15, Yaz, Ankara: 171-174.
- GÜNAY, Turgut, (1976), “Türk Halk Şiirinde İlk ‘Deyişme’ (Müşâare) Örnekleri”, **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri**, (27-29 Ekim 1975-Konya), Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları, Güven Matbaası, 253-257.
- GÜNAY, Umay, (1983), “Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Sistemli Deyişler”, **Şükrü Elçin Armağanı**, (Haz: U. Günay, A. Güzel, D. Yıldırım), Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 1, Ankara: Meteksan Baskı Tesisleri, 35-41.
- , (1990), “Halk Şiirinde ‘Ayak’ Konusunda Düşünceler”, **Millî Folklor Dergisi**, Cilt 1, Yıl 2, Sayı 8, Aralık, Ankara: 32-34.
- GÖKALP, Mehmet, (1988), *Bardızlı Âşık Nihâni*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Öztekin Matbaası, (VIII+118 S.)
- HALICI, Feyzi, (1976), “Konya’da Âşıklar Bayramı”, **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri**, (27-29 Ekim 1975-Konya), Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları, Güven Matbaası, 258-261.
- HAYMES, Edward R., (2003), *Sözlü Destan ‘Sözlü Şiire’ Bir Giriş*, (Das Mündliche Epos; e. Einf. İn. d. ‘Oral Poetry’ Forschung.-1.Aufl.- Stuttgart:Metzler, 1977), Tercüme Eden: Doç. Dr. Ali Çelik, Trabzon: (V+42 S.)

KARS SÖZEL HİKÂYESİCİLİĞİNİN İCRA ORTAMLARI

- KAYA, Doğan, (1999/4-1999), “Karşılaşma Atışma ve Değişme Kavramları Üzerine Düşünceler ve Feymanî’den Örnekler”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, Sayı 20, Ankara: 131-140.
- KAYA, Murathan, (1972), “Bizde ‘Sini ve Şah’ Kalkma Usulü”, **Kars Eli Dergisi**, Yıl 8, Sayı 90, Ocak, Kars: 10.
- KAYGILI, Osman Cemal, (1953), “Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Yıl 4, Cilt 2, Sayı 46, Mayıs, İstanbul: 733-735.
- KOZ, M. Sabri, (1985), “Âşık Edebiyatımızda Destan ve Destan Konuları”, **Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler II**, Hazırlayan: Feyzi Halıcı, Ankara: Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Güven Matbaası, 92-104.
- MİRZAOĞLU, F. Gülay, (1999), “Cerit Türkmenlerinde Halk Hikâyeciliği ve Hikâyeciler”, **Millî Folklor Dergisi**, Cilt 6, Yıl 11, Sayı 44, Kış, Ankara: 77-87.
- MOYLE CHOPYK, Natalie, (1982), “The Changing Concept of the Âşık: Repertory Learning Techniques”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Başbakanlık Basımevi, 61-69.
- MÜFTHAİ, Sadık, (1965), “Kirvalık”, **Kars Eli Dergisi**, Yıl 2, Sayı 14, Eylül, Kars: 15.
- ÖZARSLAN, Metin, (2001), “Erzurum Âşıklık Geleneğinde İşletilen ‘Ayak’lar Üzerine”, **Türkbilim Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Temmuz, Ankara: 97-109.
- ÖZDER, M. Âdil, (1986), “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği II Âşıkların Karşılaşma Töresi”, **Türk Folkloru Dergisi**, C. 7, S. 76, Kasım, İstanbul: 15-19.
- ÖZTÜRK, Ali Osman, (2001), “Âşıkların Türk Göçmen Edebiyatına Katkısı”, **2. Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi**, (27-28 Ekim 2000-Konya), Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Yeni Nazımbey Ofset, 47-60.
- SAĞLAM, Feyyaz, (1986), “Kars Âşıklar Kahvesi İlgi Bekliyor”, **Türk Folkloru Dergisi**, Yıl 8, Sayı 86, Ekim, İstanbul: 25-27.
- TAŞLIOVA, Şeref, (1995), “Türkiye Âşıklar Bayramı, Konya’da 30 Yılda Gördüklerim”, **Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni**, (26-28 Ekim 1995, Konya), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: 199-210.
- , (1997), “Doğu Anadolu Köy Düğününde Âşıklık Geleneği”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri II**, (24-28 Haziran 1996), Kültür Bakanlığı, Ankara: 281-286.
- URAZ, Murat, (1978e), “Türk Destanları”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Yıl 30, Cilt 18, Sayı 351, Ekim, İstanbul: 8455-8457.
- , (1979b), “Sazşairlerinde Meyden Edilme ve Sohbetler”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Yıl 30, Cilt 18, Sayı 357, Nisan, İstanbul: 8619-8622.

M. Mete TAŞLIOVA

- YARDIMCI Mehmet, (2000-2002/3), “Âşık Edebiyatında Uyak ve Yeni Bir Uyak Tanımı”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, Cilt VI, Sayı XXIII, Ankara: 77-91.
- YILDIRIM, Dursun, (2000), “Türk Sözel Kültüründe Süreklilik <Osmanlı Hânedanlığı Döneminden Cumhuriyete>”, **Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Nisan, 2000/1, Ankara: 32-45.
- , (1998), *Türk Bitiği-Araştırma İnceleme Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayını, (X+326 S.)
- YÜCEL, Ayşe, (t.y), “Türk Edebiyatında Münâzara ve Şenlik’in Münâzaları”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**, Ankara: Gazi Üniversitesi-Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği Yayını, 324-335.